

The Role of Educational Endowments in Preventing Crimes and Social Harms (Case Study of Seminaries)

Mehrdad Teymouri *

Abstract

The approach to preventing crime and social harm attempts to extend criminological and sociological categories to the ups and downs of daily life in society; in this way, to prevent destructive and abnormal factors in society by providing preventive strategies. Using the high capacity of educational endowments to help reduce crime and social harm is one of the notable cases, so the purpose of this article is to examine the role of educational endowments in preventing crime and social harm with a case study of seminaries. The present study is applied in terms of purpose and qualitative in nature and was conducted using the content analysis method. The findings and results of the study indicate that using the high capacity of educational endowments and seminaries to help reduce crime and social harm is one of the notable and effective cases. According to official statistics, drug addiction, divorce, suicide, and theft are among the most frequent social harms. Given the importance of the role of educational endowments and seminaries in preventing crimes and social harms, close interaction, synergy, and cooperation between educational endowments and seminaries in the field of preventing crimes and social harms with other institutions related to prevention areas is one of the effective models in developing culture in society.

Keywords: Educational endowments, Seminary, Crime Prevention, Pathology, Social Harm.

دور الأوقاف التعليمية في الوقاية من الجرائم والأذى الاجتماعي (دراسة حالة الحوزات العلمية)

مهرداد تيمورى *

الخالصة

إن منهج منع الجرائم والأذى الاجتماعي يحاول توسيع الفئات الإجرامية والاجتماعية لتشمل صعود وهبوط الحياة اليومية في المجتمع؛ وبهذه الطريقة، يتم منع العوامل المدمرة وغير الطبيعية في المجتمع من خلال توفير استراتيجيات وقائية. ومن الأمثلة البارزة على ذلك استخدام القدرات العالية للأوقاف التعليمية للمساعدة في الحد من الجرائم والأضرار الاجتماعية، لذا فإن غرض هذا المقال هو التعرف على دور الأوقاف التعليمية في الوقاية من الجرائم والأضرار الاجتماعية من خلال دراسة حالة الحوزات العلمية. تم تطبيق البحث الحالي من حيث الغرض والنوعية بطبيعته وتم إجراؤه بطريقة تحليل المحتوى. وتشير نتائج ونتائج البحث إلى أن استغلال القدرات العالية للأوقاف التعليمية والحوزات العلمية للمساعدة في الحد من جرائم الأذى الاجتماعي يعد من الحالات المهمة والفعالة، وبحسب الإحصائيات الرسمية، فإن الإدمان على المخدرات والطلاق والانتحار والسرقه من بين القضايا الهامة والفعالة. تعتبر الأضرار الاجتماعية الأكثر شيوعاً نظراً لأهمية دور الأوقاف التعليمية والحوزات العلمية في الوقاية من الجرائم والأضرار الاجتماعية، فإن التفاعل والتآزر والتعاون الوثيق بين الأوقاف والحوزات العلمية في مجال الوقاية من الجريمة والأضرار الاجتماعية مع المؤسسات الأخرى ذات الصلة بمجالات الوقاية هو أحد من النماذج الفعالة في تنمية الثقافة في المجتمع.

الكلمات المفتاحية: المنح التعليمية، الحوزة العلمية، منع الجريمة، علم الأمراض، الضرر الاجتماعي.

* أستاذ مساعد، قسم القانون الجنائي وعلم الجريمة، فرع تبريز، جامعة آزاد الإسلامية، تبريز، إيران. (المؤلف المسؤول)
بريد إلكتروني: mehrdadteymoori@gmail.com

نقش موقوفه‌های آموزشی در پیشگیری از جرایم و آسیب‌های اجتماعی (مطالعه موردی حوزه‌های علمیه)

مقاله پژوهشی

مهرداد تیموری *

۸۹

نقش موقوفه‌های آموزشی در پیشگیری از جرایم و آسیب‌های اجتماعی (مطالعه موردی حوزه‌های علمیه)

چکیده

رویکرد پیشگیری از جرایم و آسیب اجتماعی تلاش می‌کند تا مقوله‌های جرم شناختی و جامعه‌شناختی را به فراز و نشیب‌های زندگی روزمره در جامعه گسترش دهد؛ تا از این طریق عوامل مخرب و ناهنجار در جامعه را به ارایه راهبردهای پیشگیرانه جلوگیری نماید. استفاده از ظرفیت بالای موقوفه‌های آموزشی برای کمک به کاهش جرایم و آسیب‌های اجتماعی یکی از موارد قابل‌توجه است، لذا هدف از مقاله حاضر بررسی نقش موقوفه‌های آموزشی در پیشگیری از جرائم و آسیب‌های اجتماعی با مطالعه موردی حوزه‌های علمیه است. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت کیفی است و به روش تحلیل محتوا صورت گرفته است. یافته‌ها و نتایج پژوهش حاکی از این است که استفاده از ظرفیت بالای موقوفه‌های آموزشی و حوزه‌های علمیه برای کمک به کاهش جرایم آسیب‌های اجتماعی یکی از موارد قابل‌توجه و اثرگذار است، مطابق آمار رسمی اعتیاد به مواد مخدر، طلاق، خودکشی و سرقت از جمله آسیب‌های اجتماعی پرتکرار به شمار می‌روند. با توجه به اهمیت نقش موقوفه‌های آموزشی و حوزه‌های علمیه در پیشگیری از جرایم و آسیب‌های اجتماعی تعامل، هم‌افزایی و همکاری نزدیک موقوفه‌های آموزشی و حوزه‌های علمیه در زمینه پیشگیری از جرایم و آسیب‌های اجتماعی با سایر نهادهای مرتبط با حوزه‌های پیشگیری یکی از الگوهای مؤثر در توسعه فرهنگ در جامعه است.

واژگان کلیدی: موقوفه‌های آموزشی، حوزه علمیه، پیشگیری از جرم، آسیب‌شناسی،

آسیب اجتماعی.

*. استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. (نویسنده مسئول)
mehrdatteymoori@gmail.com

مقدمه

با ورود اسلام به ایران، برای حدود دو قرن، ایرانیان در عرصه مناسبات سیاسی و اداری نقش چندانی نداشتند؛ اما با روی کار آمدن عباسیان، زمینه برای نفوذ ایرانیان در عرصه‌های سیاسی و فرهنگی به وجود آمد. اشتغال ایرانیان به علوم از همان ابتدا از یک سو و توجه خلفا به آموزش دینی مردم سرزمین‌های مفتوحه از آغاز فتوحات از سوی دیگر، انتشار علوم دینی را در ایران باعث شد. علم اولین وسیله ارتباط ایرانیان برای مشارکت در حکومت اسلامی بود. ایرانیان در جریان شکل‌گیری تمدن اسلامی و البته در کنار سایر اقوام و ملل، سهم درخور توجهی ایفا کردند. نتیجه مبین آن است که دانشمندان منطقه بیشترین فعالیت را در حوزه علوم اسلامی، به‌ویژه عرفان و حدیث داشته‌اند. (جعفرنیا، ۱۳۹۶: ۱۴۱). حوزه‌های علمیه با پرورش علما و طلاب فاضل نقش بی‌دلیلی در گسترش و تثبیت فرهنگ دینی ایفا کرده‌اند.

ایجاد نهادهای آموزشی در فرهنگ ایران به ویژه بعد از اسلام و خصوصا در برخی مقاطع تاریخی دوره اسامی قابل توجه و ملموس بوده است. در استمرار فعالیت‌های مدارس و مراکز علمی، موضوع وقف و پشتوانه‌های مالی تأثیری فوق‌العاده و بسزا داشته است. علاوه بر عصر آل بویه یا ایام دیلمیان و دوران طلائى تمدن ایرانی، اسامی، برخی دوره‌های دیگر تاریخی مانند عصر سلجوقی و یا حتی بعضی از دولت‌های کوچک و ملوک‌الطوایفی اعصار فترت تاریخی ایران در سده‌های هفتم تا دهم هجری نیز تأسیس نهادهای آموزشی و بسط و تقویت این گونه مؤسسات در اولویت بوده است. با بررسی اسناد و مدارک و تعدادی از متون تاریخی به این مطلوب دست می‌یابیم که مهمترین و شاید اصلی‌ترین عامل برای حفظ، تقویت و استمرار و تأثیرگذاری این گونه نهادها، وجود پشتوانه‌های مالی و مادی تحت عنوان اوقاف بوده است. البته سوای مدارس، سایر نهادها چه مکان‌های عبادی و عام‌المنفعه نیز از این مسئله استثنا نبوده‌اند، چرا که اوقاف و وجود وقف در شرایط متعددی ضامنی بزرگ و عامل ثبات و تقویت موضوع بوده‌اند. صفویان که با دو عنوان یا شعار، یعنی رسمیت تشیع امامیه و یکپارچگی و وحدت ایران پا به عرصه حاکمیت ایران گذاردند در تقویت شعائر دینی، به ایجاد مراکز آموزشی مذهب امامیه اهتمام خاصی داشته و در این راستا چه در تبریز، قزوین و به ویژه اصفهان، همت خاصی به خرج دادند. موقعیت اصفهان در این راستا قابل توجه بوده و از

عصر سلطنت شاه عباس اول صفوی تا انتها مدارس متعدد و مختلفی به وجود آمد که علاوه بر حمایت حکومت و رجال بزرگ و برجسته سیاسی، مذهبی و اقتصادی و به تعبیری سران کشوری و لشکری، پشتوانه‌ها و اموالی به عنوان وقف بر آن مقرر گردید. مدرسه زیبای چهارباغ که آخرین بنای باشکوه اواخر عصر صفویان است از جمله نهادهای آموزشی بود که برخوردار از جهات گوناگون از جمله وقفیات بوده و می‌باشد (ریاحی، ۱۴۰۲: ۳۶).

امروزه در جوامع اسلامی به‌ویژه کشور ایران، یکی از نهادهای اجتماعی مهم برای پیشبرد و ترویج فرهنگ اسلامی، نهادهای مذهبی می‌باشند. این نهادها در یک جامعه در قالب تشکله‌ها و مؤسسات دولتی و رسمی و نیز غیردولتی و مردم‌نهاد متبلور می‌شوند. یکی از وظایف اصلی این نهادها، پیشگیری از جرم از طریق مبارزه با عوامل و فرایندها و یا موقعیت‌ها اوضاع و احوال مؤثر در وقوع جرم و ناهنجاری اجتماعی با الگویی مستقیم از آموزه‌های دین اسلام (قرآن کریم و سنت معصومین علیهم‌السلام و...) می‌باشد؛ بنابراین، نهادهای مذهبی می‌توانند سهم بسزایی در تأمین سعادت اخلاقی و اجتماعی یک جامعه از طریق خشکاندن ریشه‌ها، عوامل و موقعیت‌های مؤثر در وقوع جرم داشته باشند؛ کما اینکه قانون‌گذار ایران نیز در قوانین و مقررات گوناگون از جمله در ماده ۱۰۶ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مصوب ۱۳۸۳ به این نقش نهادهای مذهبی رسمیت قانونی بخشیده است (حاجی تبار فیروزجایی، ۱۳۹۸: ۵۰). پیشگیری از جرم که بر فرایند پیشگیری جرم‌شناختی چارچوبی قانونی می‌بخشد و از حقوق بنیادین افراد جامعه در برابر پیش‌روی دولت‌ها در حریم خصوصی آنان صیانت می‌کند و همچنین حافظ کرامت انسانی در فرایند اقدامات پیشگیرانه است، پیش از بروز و ظهور در قوانین کشورها و پرداخته شدن به آن در مباحث حقوق بشری، در مکتب اسلام موردتوجه قرار گرفته است و می‌توان با مذاقه در آموزه‌های اسلامی مصادیق قابل‌تأملی را در این خصوص یافت که اهتمام به آن در فرایند پیشگیری موجب صیانت از حقوق بنیادین شهروندان خواهد بود (ابراهیم‌زاده، دارابی، نکونام، ۱۴۰۱: ۱). لازم به ذکر است که یکی از مهم‌ترین مساله در بحث پیشگیری از وقوع جرم، آگاهی از نوع جرم و پیشگیری به‌موقع است. برای ایجاد عدالت در جامعه باید تلاش گردد و پیشگیری از وقوع جرم باید بسیار موردتوجه قرار بگیرد و همه مردم و دستگاه‌ها در این راستا باید همکاری نمایند. لذا در بحث پیشگیری از وقوع جرم باید آموزش‌های بومی داده شود و اهل علم در موقوفه‌های آموزشی می‌بایست نقش اجتماعی پررنگی در این حوزه داشته باشند.

۱. مفهوم شناسی

به منظور تبیین مفاهیم به کار رفته در پژوهش در ادامه واژگان موقوفه‌های آموزشی، حوزه علمیه، پیشگیری از جرم، آسیب اجتماعی مفهوم شناسی می‌گردند.

موقوفه‌های آموزشی: وظیفه وقف ابتدا، آموزش در مساجد بود. مساجد که عموماً وقفی هستند علاوه بر محل انجام فرائض مذهبی، محل تشکیل جلسات متعدد درس و بحث بود. نقش مساجد در امر تعلیم و تربیت اسلامی تا حدی است که مدارس اولیه شکل و فرم ظاهری مسجد را داشتند. همه این مدارس متکی بر وقف، و تحصیل در آن‌ها همگانی و رایگان بوده است. دانش‌آموزان و دانشجویان برای تحصیلات متوسطه و عالی خود هزینه‌ای پرداخت نمی‌کردند و تحصیل در آن‌ها مخصوص قشر خاصی از مردم نبود، بلکه امکانات تحصیل برای همه اقشار جامعه فراهم بود هر چند مساجد، نخستین مکان‌هایی به شمار می‌رفتند که هر دو وجهه دینی و علمی را با هم دارا بودند. اما با تکامل و توسعه تمدن اسلامی و ادبیات و دیگر علوم، اکتفا به مساجد و مباحث پراکنده‌ای که در آن صورت می‌گرفت میسر نبود و نیاز به ایجاد مراکز معینی به منظور تحقق اهداف تعلیم و تربیت احساس می‌شد. البته آموزش، فعالیت اجتماعی به شمار می‌رود که با توجه به سطح فرهنگ و تمدن هر جامعه‌ای شکل می‌گیرد و به منظور توسعه تعلیم و تربیت، نهادهایی را پدید می‌آورد. عموماً در جوامع انسانی آموزش از درون نهادهای مذهبی سر بر آورد و به تدریج در پیوند با مذهب مراحل تکمیلی خود را پیمود که آن نیز به دلیل تنوع رشته‌ها و تخصصی شدن آن‌ها بود (فلاح تفتی، اکبرنژاد، ۱۳۹۴: ۶). بنابراین، از جمله کارکردهای وقف، در حوزه تعلیم و تربیت موقوفه‌های آموزشی است.

حوزه علمیه: اصطلاح حوزه علمیه از بطن تحولات سیاسی اجتماعی عصر مشروطه برآمد که نخستین بار به مفهوم امروزی آن، بر نهادی اطلاق شد که شیخ عبدالکریم حائری در قم بنیان نهاد (دانشیار، ۱۳۹۱: ۸۱). حوزه علمیه یک نوع مدرسه علوم دینی در جهان اسلام و نهاد مذهبی و آموزشی شیعیان برای آموزش و تربیت طلاب علوم دینی است. این مراکز از دوره بعد از امامان شیعه و در طول زمان ایجاد و گسترش یافته است. قم، بغداد، نجف، حله، اصفهان از مهم‌ترین حوزه‌های علمیه شیعیان بوده است. حوزه‌های علمیه زیر نظر مراجع تقلید اداره می‌شود. علوم حوزوی در راستای فهم و استنباط آموزه‌های دینی از قرآن و حدیث طراحی شده است. فقه و اصول اصلی‌ترین دروس حوزوی است.

هزینه‌های حوزه‌ها از طریق خمس و موقوفات تأمین می‌شود. برخی از کسانی که در حوزه درس می‌خوانند لباس روحانیت به تن می‌کنند. کلاس‌های درس حوزه علمیه در مدارس، مساجد، مراقد مقدسه و در خانه‌های روحانیان تشکیل می‌شود. در سال‌های بعد از انقلاب اسلامی ایران مدیریت حوزه‌های ایران متمرکز شد، حوزه‌های خواهران در سراسر کشور تأسیس شد، مراکز تخصصی حوزوی شکل گرفت. به دیگر سخن مراکز آموزشی علوم دینی در میان شیعیان حوزه علمیه نامیده می‌شود، این مراکز دارای کارکردهای آموزشی و تربیتی است که از قرون اول اسلامی ایجاد شده است. در مکان‌هایی مانند مدرسه و مسجد درس مربوط به اسلام تدریس می‌شود، به کسانی که در این مراکز درس می‌خوانند طلبه می‌گویند و برخی از طلاب بعد از طی مراحل تحصیلی لباس روحانیت بر تن می‌کنند. تربیت اخلاقی در کنار امور آموزشی، بخش مهمی از هویت طلبگی را تشکیل می‌دهد. فقه و اصول مهم‌ترین محور درس حوزوی است. حوزه‌های علمیه زیر نظر مراجع تقلید اداره می‌شود. وجوهات شرعی و موقوفات از منابع مالی این مراکز است.

پیشگیری از جرم: واژه «پیشگیری» را از نظر لغوی به معنای «جلوگیری کردن، مانع شدن، جلو بستن و اقدامات احتیاطی برای جلوگیری از رخدادهای بد و ناخواسته» معنا کرده‌اند (معین، ۱۳۴۸، ۹۷۵). تعاریف گوناگونی از اصطلاح پیشگیری از جرم شده است به‌عنوان مثال، پیشگیری از جرم عبارت است از پیش‌بینی، شناخت و ارزیابی خطر وقوع جرم و انجام اقداماتی برای رفع یا تقلیل آن (میرمحمد صادقی، ۱۳۸۱: ۱۰۲). با توجه به معنای لغوی پیشگیری، این واژه هم به معنای پیش‌دستی کردن، پیشی گرفتن و جلوی چیزی رفتن و هم به معنای آگاه کردن و هشدار دادن است؛ اما از میان این معناها در جرم‌شناسی پیشگیرانه معنای نخست مدنظر است. بر اساس این معنا با اتخاذ تدابیر و به‌کارگیری اقدامات مناسب باید به استقبال جرم رفت و از ارتکاب این پدیده جلوگیری کرد (خطیبی، احمدی و شیخ‌الاسلامی، ۱۳۹۷: ۵۶). پیشگیری از جرم در معنای وسیع خود شامل اقدامات کیفری و غیر کیفری می‌شود. پیشگیری وضعی و اجتماعی که برای خنثی کردن عوامل ارتکاب جرم و کاهش بزهکاری می‌شود ولی در مفهوم مضیق پیشگیری فقط تدابیر غیر کیفری را شامل می‌شود.

آسیب اجتماعی: آسیب‌های اجتماعی به دسته‌ای از نابسامانی‌ها و ناهنجاری‌های رفتاری افراد یک جامعه چه به‌صورت فردی و یا جمعی اطلاق می‌شوند که ریشه در بی‌نظمی‌ها، کژ کارکردی‌های پدیده‌های اجتماعی و پیامدهای نامطلوب آن‌ها دارد. این

آسیب‌ها غالباً باعث رنجش روانی، جسمی و مادی اقشار خاص و آسیب‌پذیر جامعه می‌شوند؛ و همچنین می‌توان گفت که: به هر نوع عمل فردی یا جمعی گفته می‌شود که در راستای اصول اخلاقی و قواعد عام عمل جمعی یا غیررسمی جامعه محل فعالیت کنشگران قرار نمی‌گیرد و به همین دلیل، کجروان سعی دارند کجروی‌ها خود را از دید ناظران قانون، اخلاق عمومی و نظم اجتماعی پنهان نمایند؛ زیرا در غیر این صورت با پیگرد قانونی، قبح اخلاقی، طرد اجتماعی مواجه می‌شوند. طلاق، ترک انفاق، اعتیاد، اهانت و هتک حرمت، شهادت کذب در محاکم قضایی، ربا، کم‌فروشی، احتکار و سایر تخلفات مالی که جامعه و افراد را دچار ناامنی اقتصادی می‌کند و فساد اخلاقی، ابتذال فرهنگی، عدم رعایت پوشش اسلامی و انتشار فیلم‌های حریم خصوصی افراد نمونه‌ای از آسیب‌های اجتماعی در جامعه می‌باشند.

۲. اهمیت پیشگیری از جرایم و آسیب‌های اجتماعی

نظریه پیشگیری از جرم بر پیش‌بینی، شناخت و ارزیابی خطر جرم و تلاش برای از بین بردن و یا کاهش دامنه آن تأکید دارد. در پیشگیری اجتماعی سعی می‌شود بر شخصیت افراد جامعه از طریق نهادهای اجتماعی تأثیر گذاشته شود تا افراد جامعه طوری تربیت شوند که از ارتکاب هر نوع جرمی اجتناب کنند. در این پیشگیری، تمرکز بر سالم‌سازی محیط اجتماعی است. جرم‌شناسان اعتقاد دارند که نارسایی‌های اجتماعی از علل عمده وقوع جرم‌هاست و لازم است این نارسایی بهبود یابند. لذا، روش پیشگیری اجتماعی از جرم بیشترین تمرکز خود را بر روی برنامه‌ها و سیاست‌های تکاملی دارد و سعی در بهبود وضعیت بهداشت زندگی خانوادگی، آموزش و مسکن، فرصت‌های شغلی و فعالیت‌های محلی مجرمیان بالقوه را دارد. به‌علاوه با درک ارزشمندی کشف زود هنگام و مداخله بیشتر، برنامه‌های پیشگیری از جرم روی جوانان متمرکز شده و افراد محله‌ها و خانواده‌هایی را مدنظر قرار می‌دهد که بیشتر در معرض خطر قرار دارند (رزنام، لوریسیو و داویس، ۱۳۷۹: ۱۵۰). برخورد با جرایم و مجازات عامل جرم در واقع نوعی درمان و تسکین آلام و خسارت وارده بر جامعه است و این پیشگیری از طرق مختلف انجام می‌شود که از جمله آن‌ها مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از جرایم است. با مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد شاهد کاهش جرایم و به دنبال آن برقراری امنیت پایدارتر خواهیم بود؛ زیرا با همکاری آن‌ها، با مسئولیت و کار بیشتر از دوش سازمان ناجا برداشته خواهد شد. از

طرفی، به هر میزانی که سازمان‌های مردمی در پیشگیری از جرم مشارکت کنند، اثر آن به کل جامعه سرایت کرده و یکی از انواع مشارکت این سازمان‌ها اطلاع‌رسانی به مردم در راستای چگونگی پیشگیری از جرایم و مشارکت دادن آحاد جامعه در مبارزه با جرم و بزهکاری است که این آگاهی بخشی تأثیر به‌سزایی در اقدامات خودجوش مردم و تقویت احساس مسئولیت در افراد خواهد داشت. در نتیجه اقدامات همگانی، فرهنگ مبارزه و پیشگیری از جرایم شده و می‌تواند ارتباط بیشتری بین پلیس و مردم به وجود آید که به‌نوبه خود باعث کاهش جرایم خواهد شد (باقری، جعفری و سلطانی‌فر، ۱۳۹۹: ۱۰۹). پیشگیری از وقوع جرم نیاز به بسیج عمومی و هماهنگی تمامی نهادها و دستگاه‌های اجرایی دولتی است. در سطح بین‌المللی، مجامع مربوطه و در رأس آن‌ها سازمان ملل با طراحی کنگره‌های پنج سالانه پیشگیری از وقوع جرم و برگزاری دوازده کنگره از سال ۱۹۵۵ تاکنون ضمن فراهم نمودن فرصت برای همفکری متخصصان پیشگیری از وقوع جرم، در سطح یک‌نهاد سیاست‌گذاری نقش‌آفرینی می‌کنند (خطیبی، احمدی و شیخ‌الاسلامی، ۱۳۹۷: ۵۳) بحث پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی از موضوعات مهم است و ضرورت دارد نگاه جدی‌تری نسبت به این مساله معطوف شود؛ چراکه مانع از بروز معضلات بزرگ‌تری در جامعه می‌شود. یکی از مهم‌ترین مسئله در بحث پیشگیری، آگاهی از نوع جرم و پیشگیری به‌موقع است. موضوع پیشگیری و جلوگیری از آسیب‌های اجتماعی، اختصاص به نهادی مانند قوه قضائیه ندارد؛ بلکه همه آحاد و مسئولین باید با آگاهی و علم، وارد این بحث شوند و راه علاج ارائه دهند. موقوفه‌های آموزشی به عنوان نهادی جامعه‌محور می‌تواند نقش مثمرتری در این خصوص داشته باشد.

۳. نقش آموزه‌های دینی در پیشگیری از جرایم و آسیب‌های اجتماعی

آموزه‌های دینی نهادهای مذهبی در خصوص پیشگیری از جرم از اهمیت بالایی برای نظام قضایی کشور ما که مبتنی بر احکام اسلامی است برخوردار می‌باشد. بی‌شک اقدام پیشگیرانه از وقوع جرم و بزهکاری و انحراف و گمراهی؛ از اصول قضایی اسلامی و سیاست جنایی اسلام محسوب می‌شود. به‌طوری‌که در این پژوهش ملاحظه می‌شود، نهادها و سازمان‌های دینی و مذهبی در کنترل اجتماعی، تقویت همبستگی اجتماعی، ارتقاء سلامت اجتماعی، تقویت هویت دینی، امنیت اجتماعی نقش دارند. حال از آنجایی‌که نهادهای مذهبی به‌عنوان مراکز تأثیرگذار بر الگوهای رفتاری افراد در زمینه مذهبی مطرح می‌باشد،

از این رو به صورت غیرمستقیم در شکل‌گیری فرهنگ و هویت افراد چه در سطح فردی و چه در سطح اجتماعی نقش بسزایی ایفا می‌نماید و می‌توانند از طریق مکانیسم‌های یاد شده در پیشگیری از وقوع جرم مؤثر واقع شوند (مهدی زاده، ۱۳۹۷: ۱۴). همچنان که در منابع فقهی و اسلامی به زمینه‌های ایجادکننده گناه و ارتکاب جرم و به پیشگیری از وقوع جرم و گناه، بیشتر از درمان و اصلاح توجه شده است. سبک و اصول پیشگیری دینی و اسلامی با تاثیرگذاری در آموزه‌ها و احکام اجتماعی، فردی و جامعه‌ی، نقش بسیار موثری در پیشگیری از وقوع جرم دارد. تعلیم آموزه‌های دینی در کنار تقویت باورهای دینی از اساسی‌ترین عوامل بازدارنده‌ی جرم علی‌الخصوص در جوامع اسلامی محسوب می‌شود (تقوایی، محمودی، قوامی پورسرشکه، ۱۴۰۱: ۱۰). به هر اندازه که دو فریضه امر به معروف و نهی از منکر در جامعه عملی شود پایبندی به دستورات اسلام بیشتر خواهد شد و به دنبال آن آسیب‌ها فرهنگی، سیاسی، اقتصادی کاهش می‌یابد در نتیجه بسیاری از آسیب‌های اجتماعی که از خرده نظام‌های فوق ناشی می‌شود کاهش می‌یابد. (ندری، ۱۳۹۳: ۱۹). همچنان که که ایمان به خداوند، ایمان به معاد، توجه قلبی و عملی به اصول و فروع دینی جلگی از راهکارهای پیشگیری از ارتکاب جرایم و بروز آسیب در جامعه می باشد.

۴. راهبردهای پیشگیرانه موقوفه‌های آموزشی و حوزه‌های علمیه از جرایم و آسیب‌های اجتماعی

اصل چهارم قانون اساسی بر توجه به آموزه‌های شریعت اسلام در وضع مقررات و فعالیت‌های حاکمیت تأکید دارد. از آنجاکه در دیدگاه فقهی، پیشگیری از جرم در اشکال مختلف بدون کاربرد اصطلاحات حقوق امروزی تحت عناوینی مانند مقدمه حرام، سد ذرایع و امر به معروف و نهی از منکر مورد تأکید قرار گرفته است (یوسفی و شیداییان، ۱۳۹۹: ۲۶۱). هم‌اکنون با عنایت به کثرت عناوین مجرمانه و رشد روزافزون جرایم، قوه قضائیه در راستای بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی، با تهیه لایحه پیشگیری از وقوع جرم گامی فراتر از نحوه پیشگیری سنتی از وقوع جرم در حقوق کیفری برداشته که در نهایت منجر به تصویب قانون پیشگیری از جرم گردید. همچنان که قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مصوب ۱۳۸۳ یکی از مهم‌ترین قوانینی است که حاوی دستورالعمل‌های گوناگون درباره تکلیف دولت به اندیشیدن تمهیدات لازم برای پیشگیری از وقوع جرم و آسیب‌های اجتماعی به شیوه‌های مختلف می‌باشد. به‌عنوان نمونه، در ماده ۱۰۶ این

قانون به توسعه فرهنگ اصیل ایرانی- اسلامی توجه ویژه‌ای شده است. به‌موجب این ماده، دولت مکلف است به‌منظور تعمیق ارزش‌ها، باورها و فرهنگ معنویت و نیز حفظ هویت اسلامی- ایرانی، اعتلای فرهنگ معرفت دینی و توسعه فرهنگ قرآنی اقدامات لازم زیر را به کارگیرد؛ به‌عنوان‌مثال:

۱. بسط آگاهی‌ها و فضایل اخلاقی در میان مردم و شرایط مناسب برای احیای فرضیه امر به معروف و نهی از منکر؛
 ۲. گسترش فعالیت رسانه ملی در جهت مبارزه با تهاجم فرهنگی و سالم‌سازی فضای عمومی کشور؛
 ۳. حمایت از پژوهش‌های راهبردی و بنیادی در زمینه اعتلای معرفت دینی توسعه فعالیت‌های قرآنی؛
 ۴. تهیه طرح جامع ترویج و توسعه نماز؛
 ۵. تهیه طرح جامع گسترش فعالیت‌های مذهبی و مساجد توسط سازمان‌های تبلیغات اسلامی و اوقاف و امور خیریه؛
- درواقع، مهم‌ترین مستند قانونی راجع به کارکرد پیشگیرانه نهادهای دینی و مذهبی، ماده قانونی فوق‌الذکر می‌باشد. البته در قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی فرهنگی مصوب ۱۳۸۹ در مقوله پیشگیری از جرم در سطح جامعه و توجه بر اولویت داشتن رویکرد کنشی مبارزه با جرم در مقایسه با رویکرد واکنشی، نیز ازجمله قوانین جدیدی است که می‌توان به اشاره کرد (اصغری و سرمدی واله، ۱۳۹۱: ۱۴۵).
- پیشگیری از جرم در معنای خاص مجموعه تدابیر و اقدامات غیر کیفری نهادهای مذهبی باهدف مقابله با بزهکاری از طریق کاهش یا از بین بردن علل جرم و نیز اثرگذاری بر فرصت‌های پیش جنایی است، به‌گونه‌ای که بتوان با استفاده از ابتکارات و سازوکارهای غیر قهرآمیز بر شخصیت افراد جامعه و وضعیت پیش از ارتکاب جرم آنان اثر گذاشت تا از وقوع بزه جلوگیری شود. توجه به دین و نهادهای دینی در امر پیشگیری از جرم سابقه دیرینه دارد مهم‌ترین هدف از وضع دین و به دنبال آن ایجاد نهادهای دینی، نظم و امنیت و تعیین حدودمرز و اختیارات و وظایف افراد در روابط فردی و اجتماعی است. از سوی دیگر کارکرد نهادهای دینی می‌تواند تقویت روحیه همکاری و احساس مسئولیت نسبت به خود و دیگران باشد. به‌طوری‌که این امر موجب بقای جامعه، گسترش عدالت و عدم گرایش انسان‌ها به بی‌نظمی، هنجارشکنی و قانون‌شکنی گردد (مهدی زاده، ۱۳۹۷: ۱۴). نظریه‌های

مربوط به تحلیل جرم، سال‌ها بخش مهمی از ادبیات جرم‌شناسی بوده است. نظریه‌های بسیاری به مساله جرم در سطوح مختلفی از ابعاد زیستی و روانی تا علل اجتماعی، اشاره نموده است. هدف بیشتر این نظریه‌ها، توضیح این است که چرا جرم اتفاق می‌افتد. بررسی چرایی جرم، جرم‌شناسی علت‌شناسی را ایجاد نموده است که غالباً با مطالعه مجرم و پیرامونش، علل بزهکاری را مشخص می‌نماید. در جرم‌شناسی علت‌شناسی، علل زیستی، روانی و جامعه‌شناسانه مؤثر در وقوع جرم مورد بررسی قرار می‌گیرند. این موارد، معیار مهمی از توسعه درک جامع نسبت به جرایم نیز بوده است. در واقع، توضیحات نظری در زمینه تحلیل جرم به دلایل بسیار، امری مهم است. نه تنها این امر، به جامعه کمک می‌کند تا بفهمد جرم چرا و چگونه اتفاق می‌افتد، بلکه می‌تواند در پیشگیری از رفتارهای مجرمانه آینده نیز مفید باشند (احدی و تیموری، ۱۳۹۸: ۲). موریس کوسن، پیشگیری را چنین تعریف می‌کند: «مجموعه اقدام‌ها و تدابیر غیر قهرآمیز که با هدف خاص مهار بزهکاری، کاهش احتمال جرم و کاهش وخامت جرم، پیرامون علل جرایم اتخاذ می‌شود» (Cuusson, ۲۰۰۲: ۲۸). برخی از حقوقدانان یا متخصصین نیز آن را مداخله از طریق اتخاذ تدابیر برای جلوگیری یا کاهش خطرات ارتکاب یا کاهش نتایج احتمالی می‌دانند (Jilly, ۲۰۰۳: ۵). بنابراین، همان‌طور که وقوع جرم از گذشته و با اجتماعی شدن افراد وجود داشته، در کنار آن پیشگیری نیز برای کاهش بزهکاری و بزه‌دیدگی احتمالی پدیدار گشته است و در هر مکتب و منطقی این امری پذیرفته است که همواره پیشگیری، بهتر از درمان است.

رفتارهای منتهی به مخاطرات را می‌توان در دایره‌ای وسیع از رفتارها که به شکل کلان و جدی منشأ بروز پاره‌ای مشکلات و معضلات در سطح گسترده می‌شود و در بسیاری موارد صدمات بسیار سنگین‌تری از جرایم متعارف باقی می‌گذارند جست‌وجو کرد (شمس‌ناتری و شهریاری، ۱۳۹۴: ۳۲۵). از همین رو سازمان‌های مردم‌نهاد به‌عنوان یک گروه اجتماعی که در راستای رعایت حقوق بشری افراد جامعه تداعی دارد که دامنه فعالیت آن‌ها طیف گسترده‌ای از حوزه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... را در برمی‌گیرد. این نوع سیاست جنایی که بر پایه مشارکت جامعه مدنی در مراحل مختلف فرآیند کیفری از جمله پیشگیری از جرم و واکنش به پدیده مجرمانه مورداستفاده قرار می‌گیرد با عنوان سیاست جنایی مشارکتی نامیده می‌شود (تیموری و پورقهرمانی، ۱۴۰۱: ۲). یکی از عوامل مؤثر و کارآمد در رابطه با پیشگیری از جرم، نقش و تأثیر آموزه‌های دینی بر افراد می‌باشد؛ آموزه‌هایی که باعث خودکنترلی در افراد می‌شود و دیگر نیازی به کنترل رسمی یا غیررسمی نخواهیم

داشت (محمدی، ۱۳۹۷: ۶۱). انتشار و تبلیغ آموزه‌های اسلامی از این جهت دارای اهمیت می‌باشد که اسلام دین هدایت است و آموزه‌های اسلامی می‌تواند چون چراغی برای افراد جامعه راه درست را از بی‌راهه‌ها و مسیرهای انحرافی را مشخص نماید و افراد را از مسیرهای منتهی به گناه و تباهی به سوی راه حق هدایت نماید (امامی تاج‌الدین، ۱۴۰۲: ۷۰). یگانه هدف دین اسلام تأمین سعادت انسان در دنیا و آخرت است که خداوند برای رسیدن به این هدف در همه زمینه‌ها دستورات لازم را در اختیار بشر قرار داده است، ما اگر امروز با بزه‌های اجتماعی روبه‌رو هستیم دلیل عمده شکل‌گیری آن مشکلات فرهنگی و غفلت از مسائل اجتماعی است؛ چنانچه هرکدام از این دستورات به‌صورت صحیح در موقوفه‌های آموزشی آموزش داده شود تا در جامعه نهادینه گردد در همان راستا موجب کاهش جرایم و آسیب‌های اجتماعی می‌شود.

نتیجه‌گیری

با توجه به یافته و نتایج پژوهش از جمله سازوکارهای پیشگیرانه موقوفه‌های آموزشی و حوزه‌های علمیه بر پیشگیری از جرایم جرایم و آسیب‌های اجتماعی و با توجه به این‌که در زمینه حقوق پیشگیری نیاز به کار بنیادی در نهاد خانواده، مسجد، مدرسه و دانشگاه وجود دارد. لذا آموزش اصول فرهنگی و اعتقادی با تکیه بر آموزه‌های دینی به‌عنوان تأثیرگذارترین عنصر در تربیت و تعالی دانش‌آموزان و نسل آینده است که به‌عنوان راهکاری در جهت کاهش جرایم و آسیب‌های اجتماعی است. از جمله وظایف مدرسان دینی و روحانیون در موقوفه‌های آموزشی آشنا کردن مردم با آموزه‌های دینی و اعتقادی است که این قشر در انجام این مأموریت تلاشی جدی و فراگیر دارند. با اینکه هم جامعه روحانیت و هم فرهنگیان در حوزه آسیب‌های اجتماعی و کاهش دغدغه‌ها در این زمینه مسئولیتی خطیر و حساس دارند و با توجه به تأکید ویژه بر اخلاق در دروس حوزوی، این موضوع نقطه قوتی برای تعامل با جامعه در زمینه پیشگیری از وقوع جرایم و آسیب‌های اجتماعی است. لذا باید با اقدام به‌موقع و پیشگیرانه در سطح موقوفه‌های آموزشی، مدارس دینی و مساجد سعی گردد تا جلوی آسیب‌هایی که منجر به ناهنجاری و مشکلات اجتماعی می‌شود گرفته شود. همچنین، یکی از مهم‌ترین راهبردها در حوزه آسیب‌های اجتماعی توجه به سطوح مختلف حقوق پیشگیری است و در این زمینه اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده و برنامه‌ریزی دقیق و مناسب در این سطح، گرایش افراد به آسیب‌های اجتماعی را به حداقل رسانده و زمینه ارتقای کیفیت زندگی را فراهم می‌کند. چراکه امروزه به دلیل گسترش فناوری و نفوذ رسانه‌ها در زندگی مردم، توجه به نقش رسانه در حوزه آسیب‌های اجتماعی بسیار اهمیت دارد به‌گونه‌ای که یکی از مهم‌ترین کارکردهای رسانه‌ها، ایجاد آگاهی و اطلاع‌رسانی در سطح جامعه است. از همین رو عملی کردن تعالیم قرآنی و ایجاد زمینه برای توسعه سبک زندگی ایرانی، اسلامی با حضور اساتید مجرب موقوفه‌های آموزشی و حوزه‌های علمیه و دستگاه قضایی و بخش‌های مختلف پلیس در پیشگیری از جرایم و آسیب‌های اجتماعی ضروری است. از سویی نیز با توجه به اهمیت نقش موقوفه‌های آموزشی و حوزه‌های علمیه در پیشگیری از جرایم و آسیب‌های اجتماعی تعامل، هم‌افزایی و همکاری نزدیک موقوفه‌های آموزشی و حوزه‌های علمیه در زمینه پیشگیری از جرایم و آسیب‌های اجتماعی با سایر نهادهای مرتبط با حوزه‌های پیشگیری یکی از الگوهای مؤثر در توسعه فرهنگ

در جامعه است. از همین رو موقوفه‌های آموزشی و حوزه علمیه با راه‌اندازی یک قرارگاه همراه با متخصصان این حوزه و تشکیل کارگروه‌های تخصصی و شناسایی آسیب‌های اولویت‌دار همراه با برنامه‌ریزی علمی و تخصصی و ارائه راهکارهای کاربردی با همکاری سایر دستگاه‌ها در حوزه آسیب‌های اجتماعی نسبت به کنترل و پیشگیری از جرایم و آسیب‌های اجتماعی اقدام شود.

کتابنامه

- ابراهیم زاده، سهیلا، دارابی، شهرداد، نکونام، وحید (۱۴۰۱). «حقوق پیشگیری از جرم در آموزه‌های دینی و فقهی»، **فصل نامه مطالعات فقهی و فلسفی**، دوره ۱۳، شماره ۵۱، صص ۷۸-۹۲.
- احدی، فاطمه، تیموری، مهرداد (۱۳۹۸). «راهبردهای باز اندیشیده نظریه فشار در پیشگیری از بزهکاری سایبری»، **دومین کنفرانس ملی پدافند سایبری**، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه ۵ اردیبهشت ۱۳۹۸.
- اصغری، عبدالرضا، سرمدی واله، علی (۱۳۹۱). «پیشگیری اجتماعی از جرم در قانون برنامه پنجم توسعه»، **فصل نامه آموزه‌های حقوق کیفری**، دوره ۹، شماره ۴، صص ۱۴۳-۱۶۶.
- امامی تاج الدین، سروش (۱۴۰۲). «تاثیر دین و آموزه‌های اسلامی در کاهش آسیب‌های اجتماعی در مناطق روستایی کشور (مطالعه موردی: دهستان قره باشلو شهرستان درگز)». **فصل نامه جغرافیا و روابط انسانی**، دوره ۵، شماره ۴، صص ۷۰-۸۵.
- باقری، مسعود، جعفری، علی، سلطانی فر، محمد (۱۳۹۹). «بررسی و اولویت‌بندی شاخص‌های مؤثر در پیشگیری از جرائم و آسیب‌های اجتماعی (از دیدگاه کارشناسان سازمان‌های مردم‌نهاد شهر اردبیل)». **فصل نامه مطالعات پیشگیری از جرم**، دوره ۱۵، شماره ۵۴، صص ۹۳-۱۱.
- تقوایی، عباس، محمودی، امیررضا، قوامی‌پور سرشکه، محدثه (۱۴۰۱). «تاثیر آموزه‌های اسلامی و سلامت معنوی در پیشگیری از جرائم»، **مجله اسلام و سلامت**، دوره ۷، شماره ۲، صص ۱۰-۱۷.
- تیموری، مهرداد، پورقهرمانی، بابک (۱۴۰۱). «نقش بنیاد ملی بازی‌های رایانه‌ای در پیشگیری از بزهکاری و بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان»، **سومین کنفرانس ملی پدافند سایبری**، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه ۲۹ اردیبهشت ۱۴۰۱.
- جعفرنیا، فاطمه (۱۳۹۶). «وضعیت فرهنگی اردبیل بر اساس تراجم رجال از قرون نخستین تا قرن دهم»، **فصل نامه پژوهش‌های تاریخی**، دوره ۹، شماره ۲، صص ۱۶۷-۱۴۱.
- حاجی تبارفیروزجایی، حسن (۱۳۹۸). «نقش نهادهای مذهبی در پیشگیری از جرم: چالش‌ها و راهکارهای مقابله با آن»، **فصل نامه پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی**، دوره ۱۵، شماره ۵۶، صص ۶۸-۴۷.
- خطیبی، علیرضا، احمدی، سید محمدصادق، شیخ‌الاسلامی، عباس (۱۳۹۷). «تعهدات نهادهای حکومتی در پیشگیری از وقوع جرم بررسی مقایسه‌ای تجربه‌های بین‌المللی»، **فصل نامه پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل**، دوره ۷، شماره ۱، صص ۸۴-۵۳.
- دانشیار، مرتضی (۱۳۹۱). «اصطلاح حوزه علمیه: تاریخچه پیدایی و تحولات معنایی»، **فصل نامه پژوهش‌نامه تاریخ تمدن اسلامی**، دوره ۴۵، شماره ۱، صص ۸۱-۹۳.
- رزنام، دنیس، لوریسیو، آرتور، داویس، روبرت (۱۳۷۹). **پیشگیری وضعی از جرم**، ترجمه: موسی‌الرضا پرویزی، فصل‌نامه حقوقی دادگستری، دوره ۱۰، شماره ۳۲، صص ۱۷۲-۱۴۷.
- ریاحی، محمد حسین (۱۴۰۲). «پیشینه و جایگاه مدرسه چهارباغ اصفهان با تأکید بر اوقاف و پشتوانه‌های مالی و وقف نامه آن»، **فصل نامه وقف میراث جاویدان**، دوره ۳۱، شماره ۱۲۱، صص ۵۶-۳۳.

• شمس ناتری، محمدابراهیم، شهریار، بهمین (۱۳۹۴). «ماهیت جرم‌شناختی رفتارهای منتهی به مخاطرات در مکتب نوظهور زیبولوژی»، *فصل‌نامه مدیریت مخاطرات محیطی*، دوره ۲، شماره ۳، صص ۳۲۵-۳۴۰.

• فلاح تفتی، سمیه، اکبرنژاد، محمد (۱۳۹۴). «کارکردهای آموزشی و پرورشی وقف»، *دومین کنفرانس بین‌المللی علوم رفتاری و مطالعات اجتماعی*، صص ۱۰۳-۱.

• محمدی، ابراهیم (۱۳۹۷). «نقش آموزه‌های دینی و اعتقادی در پیشگیری از جرم»، *دو فصل‌نامه معارف فقه علوی*، دوره ۴، شماره ۶، صص ۶۱-۸۶.

• معین، محمد (۱۳۴۸). *فرهنگ فارسی*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

• مهدی زاده، جواد (۱۳۹۷). *نقش نهادها و سازمان‌های دینی مذهبی در پیشگیری از وقوع جرم*، پایان‌نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه جامعه المصطفی.

• میرمحمد صادقی، حسین (۱۳۸۱). «ملاحظات در موضع پیشگیری از وقوع جرم»، *فصل‌نامه تحقیقات حقوقی*، دوره ۵، شماره ۳۵-۳۶، صص ۱-۱۸.

• ندری، مه‌ری (۱۳۹۳). *نقش امر به معروف و نهی از منکر در کاهش آسیب‌های اجتماعی با تأکید بر آیات و روایات*، پایان‌نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد قرآن و حدیث دانشگاه اصول‌الدین.

• یوسفی، تیمور، شیداییان، مهدی (۱۳۹۹). «ارزیابی ساختار پیشگیری از جرم در قوه قضائیه با نگاهی بر آموزه‌های فقهی»، *دو فصل‌نامه مبانی فقهی حقوق اسلامی*، دوره ۱۳، شماره ۲۶، صص ۲۶۱-۲۶۱.

- Cuusson, Maurice (2002), *La criminology, Paris: Hachette*, Coll, Les fondamentaux.
- Jilly, T (2003), *La prevention entre tradition et innovation*, le cas allemande RICP, No 1.